

Size Doğu tarafından (Orta-Asya) geniş çehreli, çekik gözlü ve yüzleri sanki örs üstünde dövülmüş ve derilerle kılıflı sağlam kalkanlar gibi bir kavim olan Türkler gelecek ve onlar atlarını mutlaka Fırat Nehrinin kenarına bağliyacaktırdır.

Hz. Muhammed (S.A.V.)

HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNE GÖRE TÜRKLER'İN ORTA DOĞU MİSYONU VE BAĞDAD'DA İLK TÜRKLER

Prof. Dr. Zekeriya KİTAPÇI*

Şu bir gerçektir ki; hadis literatürü ve bu konularda yazılmış muteber hadis kitaplarında Türklerle ilgili bir çok hadis bulunmaktadır. Çoğu daha ham bir malzeme yığını olan bu hadislerin bir çoğunda bugün artık sevabıyla günahıyla tarihe mâl olmuş Türkler'in bir nevi Orta Doğu misyonuna değinilmiş ve bu tarihî büyük oluşumun bir çok safhaları hem de en çarpıcı bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Bu hadisleri bugün artık emsâli bir çok hadis gibi, Hz. Peygamber'in hayatından sonra zâhir olmuş bir çok büyük mücizelerinden biri olarak kabul etmemiz gerekmektedir. İşte bizim bu mütevazi araştırmamızda ilk defa temel hadis kitaplarında zikredilen bu konudaki hadisler üzerinde durulacak ve onların tarih objektifinde genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Hz. Peygamber'in bu hadislerinde, doğudan kalkarak batıya yönelen ve Bağdad'a yürüyen ilk Türk dalgaları dile getirilmiş, onların Fırat Nehri'ne ulaşmaları, Abbasî hilâfeti ve bu hilafetin dizginlerinin nasıl

* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Bölümü Başkanı, KONYA

Türklerin eline geçeceği vurgulanmış bu ve benzer konularda daha bir çok ihbâr ve tebşîratta bulunulmuştur. Bu hadisler genel olarak değerlendirildiğinde onların; Selçuklu, Moğol ve Osmanlı Türklerinden çok daha önceleri Bağdad'a gelmiş ve Abbâsî halifelerinin emrine girmiş ve Abbâsî hilâfetinin kendi içinde çökerek yıkılmasını önlemiş, dolayısıyla bu devlete büyük hizmetleri sabit olan ilk Türkler olduğu görülür.

Ancak bu önemli konunun ayrıntılarına geçmeden önce burada vurgulanması gereken bir iki önemli husus daha vardır. Bunlardan birincisi; hadis literatürünün önemli kaynaklarında zikredilen bu hadislerin metin ve mahiyetleri nedir? Muhtevaları itibarı ile hangi olaylardan bahsetmişlerdir? Hadislerde ifade edilen ilk Türkler kimlerdir? İkincisi ise; daha sonraki devirlerde büyük kabileler halinde Bağdad'a gelen bu ilk Türkler hakkında tarihin görüş ve hükümleri nedir? Temel hadis kaynaklarında bu konularda zikredilen hadisler ve dile getirilen istihbâfî bilgiler ve olayların, tarihî gerçeklerle ne derece bir uyum içinde olduğudur? Şimdi biz önce söz konusu hadisleri ele alalım¹. Sonra da tarihî gerçekleri bu hadislerin ışığı ile aydınlatmaya çalışalım. Öyle tahmin ediyoruz ki böyle bir yaklaşım; bu muhtevadaki hadislerin mana ve mefhumu ve işaret ettiği büyük hedefleri açıklamada en sağlıklı bir yol olsa gerektir.

Hz. Peygamber'in, çeşitli kanallarla bize kadar gelen bir kısım hadislerinde Abbâsî hilâfetinin dizginlerini Türklerin ele alacağı mülk ve hilâfetin kesinlikle onlara geçeceği bildirilmektedir. Hz. Peygamber'in çeşitli kanallarla bize kadar gelen bu muhtevadaki hadislerinin en meşhurlarından biri de eshabdan İbn Abbasın rivâyet etmiş olduğu hadistir. Temel hadis kaynaklarının kaydettiği ve bir çok alimlerin hiç çekinmeden naklettiği bu hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır;

عن ابن عباس رضي الله عنه قال قال النبي صلعم ليكون الملك أوقال الخليفة فأولى حتى يئلب على عزهم حمى الوجوه الذين كان وجودهم المظرة

İbni Abbâs (R.A.) dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (S.A.S.) buyurmuşlardır ki:

1 Bizim bu konularda en fazla yararlandığımız eser; hadis literatürünün diğer kıymetli kitapları yanısıra Nuaym b. Hammâd'ın (öl. 842) henüz yazma hâlinde ve İstanbul Âtif Efendi Kütüphanesi n; 602'de kayıtlı bulunan Kitâb'ül-Fiten adındaki eseridir km (bk. GAL, I, s. 257.

Müellif, emsalleri arasında ayrı bir yeri olan bu kıymetli eserinde, Hz. Peygamber'in daha ziyade kendi vefâtından sonra zuhur edecek büyük olaylar hakkında söylemiş olduğu hadisleri toplamıştır. Nuaymın genellikle II. ve III. hicret asrının başlarında yetişmiş bir ilim adamı olduğu gözönüne getirilirse, kitabın önemi bir kere daha ortaya çıkmaktadır. Zira bu devirler, temel hadis kaynaklarının artık yazılmaya başladığı devirlerdir. Kitapta yer alan hadislerin çoğu "Merfu" olarak, yani doğrudan doğruya Hz. Peygamberden nakledilmişlerse de, bunlar diğer hadis kitaplarında tam bir senede zikredilmekte ve Hz. Peygamber'e kadar ulaşmaktadır. Kitapta Hz. Peygamber'in Türklerle ilgili hadislerine ayrı bir özen gösterilmiştir.(Z.K).

"Mülk ve bir diğer ifâdeye göre hilâfet, tâ ki kırmızı benizli sanki yüzleri örs üstünde dövülmüş, derilerle kılıflı sağlam kişiler olan (Türkler) bu ululukta onlara üstünlük sağlanıncaya kadar, mutlaka benim evlad (ve torunlarımız) elinde olacaktır. (Ondan sonra hilâfet Türklerle geçmiş olur)"²

Evet bu ve benzeri hadislerde Hz. Peygamber'in kendi ümmetini veya evladlarını dediği ki bundan maksat Abbâsilerdir, onlardan hilâfeti çekip alacak olan bu Türkler kimler veya hangi Türklerdir? Temel hadis koleksiyonlarında yer alan bir kısım hadislerde bu Türklerin "Doğudan" çıkacağı bildirilmiştir. Tarih literatüründe "Doğu" geniş manada "Horasan" kelimesiyle ifâde edildiği halde bu muhtevadaki bir çok hadislerde Horasan kelimesi kullanılmaması ve *قوم من قبل المشرق* "Doğu cihetinden gelen bir kavim" olarak zikredilmiş olması ilgi çekici bir durumdur. Çünkü "Horasan" kelimesi hadislerden çok sonra bölgeye ayak basan Araplar'ın Farslardan aldığı bir kelimedir. Nitekim konumuza esas olan bir hadisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır:

عن ابن مسعود رضي الله عنه قال، قال النبي صلى الله عليه وسلم يا أيها قوم من قبل المشرق عراض الوجوه صفراء العيون كأنما نبئت أعينهم فالصخر كأن وجوههم الجمان المطرقة حتى يربطوا حولهم بشظا الفرات

İbn Mesud (R.A.)'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (S.A.) buyurmuşlardır ki: "Doğu cihetinden size geniş demir yüzlü çekik gözlü bir kavim gelecektir. Onların yüzleri sanki örs üstünde dövülmüş ve üzeri derilerle kılıflı kalkanlar gibi (sağlam)dır. Onlar en sonunda atlarını Fırat Nehrinin kenarına bağlayacaklardır"³.

Bu konuda bir başka hadis de Muaviye (R.A.) tarafından rivâyet edilmiştir. Şöyle ki:

قال نعيم بن عبد الله معاوية قال أتوا الرابضة ما تركوكم فأنهم يسيرون حتى ينهون إلى الفرات فيشرب منه أولهم ويبيع آخرهم فيقول فذاك ها هنا ماء

"Nuaym'ın Muaviye (R.A.) den rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (S.A.S.) buyurmuşlardır ki;

Kendi halinde yaşayan (Türkler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayınız. Zira onlar yakında yerlerinden çıkacaklar ve Fırat Nehrine kadar geleceklerdir. İlk gelenler ondan su içecekler ve daha sonraki gelenler de işte burada su vardı, (bizden öncekiler buradan su içmişlerdi) diyeceklerdir"⁴.

Yine Nuaym'ın, İbn Mesud'dan gelen bir rivâyetine göre, İbn Mesud demiştir ki:

2 Yakut, Mu'cemü'l-Büldân, II. s. 23

3 el-Müttaki el-Hindi, Kenzü'l-Ummal, XIV. s. 571

4 Nuam b. Hammad, K. el-Fiten, 122b

قال نعيم يرفعه الى ابن مسعود قال فطأنا بالترك على براذيين مجذبة
الاذنان يربطونها بشطى الفرات

"Türklerin kesik kulaklı atlar üzerinde gelip atlarını Fırat'la Dicle'nin birleştiği yere (Samarra) bağladıklarını görür gibi oluyorum"⁵.

Yukarıda metin ve çevirisini verdiğimiz bu hadislerle benzer bir diğer hadis de Ebû Hureyre (R.A.) tarafından zikredilmiştir. Şöyle ki;

عن أبي هريرة رضي الله عنه أنه قال؛ قال النبي صلعم لا تقوم الساعة حتى يجي قوم عرض
الوجوه صغارا الذين فطس الأذنوف حتى يربطوا حولهم بشطى رجلة

Ebu Hüreyre (R.A.)'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (S.A.S.) buyurmuştur ki;

"Enli (değirmi) yüzlü, çekik gözlü, yassı burunlu bir kavim (Türkler) ortaya çıkıp da, onlar atlarını Dicle Nehri kenarına bağlayıncaya kadar kıyamet kopmayacaktır"⁶.

Türklerin Fırat kenarına ulaşacağı yolunda ve bir örnek kabilinden sunduğumuz bu hadislerle daha bir çoklarını da ilâve etmemiz mümkündür. Temel kaynaklardan derlediğimiz bütün bu rivâyetlerin, "doğrudur" ve "uydurma"dır, gibi yersiz münâkaşalar bir tarafa, inkârı mümkün olmayan bir gerçek yönü vardır. O da, Sahabe, Tabiîn ve Tebea Tabiîn asırlarında bir çok önde gelen kişilerin, Hz. Peygamberden bu mealde nakledilmiş olan hadislerle ve hadislerde bildirilen haberlerin gerçekleşeceğine temel inançları icabı çok kesin bir gözle bakmış olmalarıdır. Onlara göre; Türkler mutlaka Bağdad'a ulaşacaklar ve atlarını Fırat Nehrinin durgun durgun akan sularından sulayacaklardır ki bu, biz tarihçiler için tespit edilmesi gereken çok önemli bir olaydır.

Yine bu konularla ilgili hadis ve haberlerde, "Doğu"dan yürüyüşe başlayacak olan bu çekik gözlü, yağız çehreli ve yüzleri sanki örs üstünde dövülmüş ve derilerle kılıflı kalkanlar gibi sağlam ve heybetli Türklerin Bağdad'a nasıl ulaşacakları ve tarihin akışını değiştirecek bu büyük gelişme ve önemli olaylar hakkında çok ilgi çekici bilgiler verilmektedir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Türkler; Emevilerden sonra, Abbasilerin ilk devirlerinde (749) ve kanlı bir ihtilâl ortamı içinde yeni misyonlarına başlayacaklardır. Nitekim Velid b. Yezid'den gelen bir rivâyette, aynen şöyle denilmektedir:

حدثنا الوليد بن مسلم يرفعه الى الوليد بن يزيد قال؛ الملامح بينكم حتى تأتيكم الرمايات السود ثم
يجح عليكم الترك فتقاتلونهم ثم لا تجف براذع رؤسكم حتى يخرج أهل المغرب

5 Hâkim en-Neysâbüri, el-Müstedrek, Haydarabad, 1342, IV, s. 475, el-Fiten, 123a

6 Yakut, M. Bü'ldan, II, s. 23

"Siyah sancaklılar gelinceye kadar harpler kendi aranızda olacaktır. Daha sonra Türkler ortaya çıkacak ve sizler onlarla çarpışacaksınız. Bundan sonra bineklerinizin sırtındaki eyer henüz kurumadan "Mağrip" halkı sizlere isyân edecektir"⁷.

Evet yukardan buraya kadar yaptığımız bütün bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, doğudan başlayan ve bir çok büyük olaylarla karşılaşan bu Türkler, Fırat Nehrine, yani Bağdad'a gelecekler ve kısa bir zaman sonra da İslâm hilâfetinin bütün dizginlerini kendi ellerine geçireceklerdir. Türklerin İslâm hilâfetini yakın bir gelecekte ellerine geçireceklerine dair muteber hadis kitaplarında zikredilen birçok hadis vardır. Bunlardan biri yukarda zikredilmiştir. Bir diğesinde ise meselâ Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قال قال النبي صلعم اتركوا الترك ما تركواكم فان اول من يسلب امتي ملكهم وما خولهم اذنه بنو قنطوراء

Abdullah b. Mesûd'dan (R.A.) rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (S.A.S.) buyurmuşlardır ki:

"Türkler size dokunmadığı sürece siz de Türklere dokunmayınız. Zira ümmetime Allahın verdiği mülk (ve saltanat) nimetini onların elinden ilk alacak olan bu Kantura oğullarıdır"⁸

Mâmâfih, İslâm hilâfetinin mutlaka Türklerin eline geçeceği hakkında muteber hadis kitaplarında daha bir çok hadisler bulunmaktadır. Ancak konuyu daha fazla dağıtmamak için onlar burada zikredilmemiştir. Ne var ki hadislerde İslâm hilâfetini, böyle belli başlı merhalelerden sonra ellerine geçirecek olan bu Türklere, Hz. Peygamber büyük bir teveccüh göstermiş ve onlardan sitâyîşle bahsetmiştir. Hz. Peygamberin bu teveccühleri, bugün bizlere dünyalara sığmayacak kadar bir mutluluk vermekte ve milli gururumuzu da okşamaktadır. Nitekim Kütüb-ü Sitteden İbn Mâce'nin es-Sünen adındaki değerli eserinde kaydettiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır:

عن أبي هريرة رضي الله عنه قال ؛ قال رسول الله صلعم اذا وقعت الملائكة بعث الله بعثاً من الموالى هم اكرم العرب فريساً واجوده سلاحاً يؤيد الله بهم الدين

Ebû Hüreyre (R.A.)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (S.A.S.) buyurmuştur ki:

"(Sizin aranızda fitne ve fesad çoğalıp da) kan gövdeyi götürdüğünde, Allah bu ümmete mevâliden⁹ bir ordu gönderecektir. Onlar ata binmede

7 Nuavm b. Hammad, el-Fiten, 112b

8 -el-Münâvî, Feyz'l-Kadir, Mısır, 1937, 1. s. 117. el-Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve, (Köprülü Kütüb. no, 237), 77b-78a. Yakut, Mu'cemü'l-Büldan, 11, s. 27

Araplardan çok üstün ve silah kullanmada onlardan çok daha mähirdirler. İşte Allah bu dini onlarla yeniden güçlendirecektir¹⁰."

Hz. Peygamber'in bu Türklere sonsuz bir güven ve itimad duyduğu görülmektedir. Çünkü Kütüb-ü Sitteden Tirmizi'nin kaydettiği bir hadisinde o açık açık bu duygularını dile getirmiş ve şöyle demiştir:

عن أبي هريرة رضي الله عنه قال ذكرت الأعمام عند رسول الله صلى الله عليه وآله قال فدكره
لانا بهم أو ببعضهم أو ثلث مني بهم أو ببعضهم

"Ebu Hüreyre (R.A.)'den rivâyet edildiğine göre bir defasında Hz. Peygamber'in huzurunda "acemler" konuşuldu. Hz. Peygamber bu münasebetle buyurmuşlardır ki:

"Benim onlarla veya onlardan bazıları ile birlikte bulunmam, bana göre sizler veya sizlerden bazıları ile birlikte bulunmamdan daha güvencelidir¹¹."

Bu beyanlarından Hz. Peygamber'in şüphesiz yoluna herşeylerini fedâ etmeye hazır yakın çevresindekilere güvenmediği anlamı çıkarılmamalıdır. Onun asıl maksadı, çevresindeki yakın arkadaşları gibi bu Türklerin de; mert, son derece güvenilir, sözünün eri, sağlam karakterli, yalan, riyâ, hile ve nifaktan uzak kimseler olduğunu vurgulamaktır. Haddizatında, hilâfet ordusundaki Türklerin böyle sağlam, yüce karakterli kimseler oldukları, el-Câhız ve daha bir çok kimselerin de ortak görüşleridir ki, önümüzdeki sayfalarda onların bu görüşleri üzerinde çok daha etraflı bir şekilde durulacaktır.

Yukardan buraya kadar yaptığımız bütün bu açıklamalarda Hz. Peygamber'in muteber hadis kitaplarında yer alan bir kısım hadisleri üzerinde durulmuş ve bunların Bağdad özellikle Abbasi halifelerinden el-Mutasım devrinde (833-842) büyük kabileler halinde getirtilen ve sayıları zamanla 80-100 bine ulaşan bu Türklerle ilgili olarak geniş bir değerlendirmesi yapılmıştır. Burada bir gerçeğin dile getirilmesinde yarar vardır. Şöyle ki: Bu hadisler Hz. Peygamber'in dilinde ifâdesini bulduğu ve çevresinde ashabın ileri gelenleri tarafından müzâkere ve münakaşa edildiği devirlerde Türkler henüz, Orta-Asya bozkırlarında at koşturan bir kavimdi. Onlar hiç bir zaman Mekke ve Medine ufkundan insanlığa bir yüce Peygamber olarak gönderilen bir ulu kişinin varlığından haberdar olmadıkları gibi, yine bu yüce kişinin bir çok vesilelerle kendilerinden bahsetmiş olduğundan haberleri dahi olmamıştır¹². Bütün bunlar, her ne kadar izahı zor bir keyfiyet ise de, istikbalde cereyan edecek olaylara nübüvvet gözü ve risâlet dürbünü ile bakan ve bunlar gibi daha bir nice

9 Ne ilgi çekicidir ki, hilâfet ordusundaki Türklere kaynaklarda "mevâli" denilmektedir. (Z.K.)

10 İbn Mace, II, s. 1370.

11 et-Tirmizi, es-Sünen naklen; Nâsıf, M.A. et-Tâc fi Ehâdis er-Rasûl, III, s. 374, el-Müttakî el-Hindî, Kenzû'l-Ummal, XII, s. 44.

12 Ne hazin bir gerçektir ki bugün bile Hz. Peygamber'in kendilerinden bahsetmiş olduğunu bilmiyen değil sıradan kimseler, birçok münevver Türk vardır. (Z.K.)

büyük olayları bir bir görüp âdeta bir film şeridi seyredemişcesine, seyrederek yanındakilere haber veren bir Yüce Peygamberin mukaddes beyanları tebşir ve teveccühleri olmalıdır. Bu hadisler onun vefâtından sonra bile varlığını sürdüren üstün mucizelerinin bir devamıdır.

Şimdi asıl mesele, bu hadislerde zikredilen ve bir bir dile getirilen gerçeklerin hem de iki, üç bazı hallerde dört beş asır sonra meydana gelen büyük olaylarla ne dereceye kadar bağdaşmış olabileceğidir. Daha açık bir ifade ile bu olaylar ortaya çıkmış mıdır? Zaman-ı saadette Asya bozkırlarında at koşturan bu Türkler, daha sonra batıya, Bağdad'a gelerek gerçekten de Abbâsi hilâfetinin dizginlerini ellerine almışlardır mı? Yoksa Hz. Peygamber'in bir çok hadislerinde dile getirilen bu hususlar izâhu güç bir kavil-i mücerred olarak mı kalmıştır? Herhalde asıl üzerinde durulması gereken bu sorular ve bunlara verilecek cevaplar olmalıdır.

Türklerin, aynı zamanda tarihi Orta-Doğu misyonunun ilk temelini oluşturan bu büyük olaylar ve köklü gelişmelerin tarih objektifinde kısaca izahı şudur: Türkler, Orta-Asyanın müslüman Araplar tarafından fethinin başladığı ilk yıllardan itibaren, (Hz. Peygamberin vefâtından bir yarım asır sonra) batıya yönelmişler, özellikle Emevîler devrinde ve hiç de azımsanmıyacak bir şekilde Arap şehirlerine gelmeye başlamışlardır¹³. Emevîlerin ırkçı, şövenist politikaları daha sonra bu yağız çehreli yiğit yaratılışlı Türkleri de harekete geçirmiş, onlar Abbâsilerin siyasi isyan bayrağı altında toplanarak isyan etmişler ve çok kanlı bir ihtilalle Abbâsileri iktidara getirmişlerdir¹⁴.

Nitekim bir kısım hadisler, özellikle bizim yukarda metin ve çevirisini verdiğimiz hadislerde bu gelişmeler en gerçekçi bir tarzda haber verilmiştir. Daha sonra, Hz. Peygamberin "Doğu ehlinden bir kavim" olarak tavsif ettiği bu Türklerin, ilk Abbâsi halifesi el-Mansur'dan itibaren çeşitli aralıklarla Bağdad'a gelmeleri devam etmiştir. Abbâsi hilafetine intisap eden bu Türkler ve onların arasından çıkmış meselâ Hammâd et-Türkî ve Mübârek et-Türkî gibi o devrin Türk asıllı büyük generalleri her zaman Abbâsi velâyetine bağlı ve sâdik kalmışlardır. Nitekim el-Câhuz'un açık rivâyet ettiğine göre Mübârek et-Türkî yeri geldikçe bunu yakın çevresindekilere sık sık vurgulamaktan çekinmez ve şöyle derdi:

"Biz bir Allahın dostu Hz. İbrahimi, bir de Emiru'l-Müminin'i tanır ve ona itaat ederiz. Bu ikisinin dışında kimseyi bilmeyiz¹⁵."

Türk komutanlarındaki bu olgu bize, konunun lâtif bir yönünü hatırlatmaktadır. O da, onların kendilerini, ulu Peygamber İbrahim Halilullah'a bağlamaları ve Hz. Peygamberin Bağdad'a gelmiş olan bu ilk

13 Kitapçı, Z. İslamın İlk Devirlerinde Arap Şehirlerine Yerleştirilen İlk Türkler, nu, 112, s. 209-221.

14 Kitapçı, Z. Saadet Asrında Türkler, s. 194, Kitapta, Abbâsi İhtilâli ve bu ihtilâlin gerçekleşmesinde emeği geçen Türkler hakkında ilk defa çok geniş bilgi verilmiştir.

15 el-Câhuz, Fezâilü'l-Etrâk, I, s. 75.

Türlere "Kantura Oğulları" demiş olması ve Kanturanın ise bir rivâyete göre Hz. İbrahim'le evlenen bir Türk Hakanının kızı olması, konuyu bir ses ve renk cümbüşüne çevirmektedir¹⁶.

Abbasi halifelerinden özellikle el-Mutasım devri (841-861) Türkler için izzet ve ikbal kapılarının açıldığı devirlerdir. Zira bu devirde yavaş yavaş halifelerinin itimadını çoktan kaybetmişlerdir. İmparatorluğun sınırlarını korumak ve merkezî otoriteyi temin etmek için yeni muharip unsurlara ve zinde güçlere ihtiyaç vardır. Bu da o devirlerde kahramanlık ve şecaatları ile hilâfet ülkelerinde haklı bir şöhrete sahip olan Türkler'n orduya alınmaları ile mümkün olabilirdi. Zaten ana tarafından özbeöz Türk¹⁷ ve bedeni yapısı itibarı ile tamamen Türk Hakanlarına benzeyen el-Mutasım¹⁸, bu gerçeği görmekte gecikmemiş ve dayızadelerine haberler göndererek onları Bağdad'a çağırması ve Türk büyüklerine her türlü izzet ve ikramda bulunmaktan bir an dahi geri kalmamıştır.

Böylece "Doğudan" yani Orta-Asya bozkırlarından hilafet merkezi Bağdad'a bir Türk akını da başlamış oluyordu. Bütün bu hayırlı gelişmelerin sonucu onbinlerce Türk Bağdad'a yani Fırat kenarına gelmişler ve atlarını nehrin kıyısına bağlamışlar ve bu nehirden sulamışlardır. Hadislerde de bu durum bir su berraklığı ile dile getirilmiş ve Türklerin hem de defalarca Fırat kıyılarına kadar geleceği ve atlarını nehirden sulayacakları bildirilmiştir.

Gelişmeler bununla da kalmamıştır. Evet bu şekilde büyük kabileler halinde Bağdad'a getirilen bu Türkler'in sayıları zamanla 80-100 bini bulduğu gibi, hilâfet ordusu da işte Hz. Peygamber'in o imrenilecek bir uslupta ifâde ettiği bu geniş değirmi yüzlü, çekik gözlü, yassı burunlu ve yüzleri sanki örs üstünde dövülmüş ve derilerle kılıfı kalkanlar gibi sağlam olan bu heybetli Türklerden kurulmuştur. Bunların ata binme ve ok atmada asla rakipleri yoktu. Arap ve İranlılardan çok üstün kişilerdi.

El-Mutasım bunlarla da yetinmemiştir. O, Türkler'in kanlarının bozulmamasını istemiştir. Bunun için de Asya Türk bölgelerinden özel şekilde birçok Türk kızları getirterek bu Türkler'le evlendirmiş ve onların isimleri divana kaydedilerek herbirine ayrı ayrı maaşlar bağlanmıştır. Hatta el-Mutasım daha da ileri giderek Türk asker ailelerinin boşanmalarını bile yasaklamıştır¹⁹.

Bu arada biz hemen şunu ilâve edelim. O devirlerde Türkler İslam dinine yeni yeni girmeye başlamış, kalb ve gönülleri bu yeni dinin heyecarı

16 Kantura Oğulları hakkında geniş bilgi için bkz, Kitapçı, Z. Mukaddes Çevreler ve Hilâfet Ülkelerinde Türk Hatunları, s. 28 vd.

17 "Kitapçı, Z., Ummehatü'l-Fulefa min Cevari'l-Etrak, "Macallah Mecmallugâtü'l-Arabiyye", Şam, (Temmuz 1972), c. 74 nu. II, s. 623 vd.

Arapça olarak yayınlanan bu çalışmamızda Abbasi saraylarındaki "cariyeler ve anaları yönünden Türk olan halifeler üzerinde durulmuş ve Türk cariyeler hakkında yeteri kadar bilgi verilmiş ve halifelerin de bir listesi yapılmıştır (bkz, "a.g.m." s. 624 vd).

18 -es-Süyûtî, Tarihu'l-Hulefa, s. 334. el-Hatib el-Bağdâdî, 111, s. 346

19 Bu konularda geniş bilgi için bkz. Kitapçı, Z. et-Türk, Beyrut, 1972, s. 122-138

ile dolu idi. Yerleşik hayatın yani Bağdad'ın lüks, israf ve tatlı yaşama ihtirası onların umûmî ahlâk ve davranışlarına daha tesir etmemişti. Akl ve düşünceleri sâf, kalpleri temiz, saray ve çevresinin kirli oyun ve entrikalarından uzak idi. Bütün bu olumlu mülâhazalar yanısıra Türkler, İslâm milletleri arasında şecâat, kahramanlık, mertlik ve yiğitlikleri ile de ün salmışlardır. Nitekim büyük Arab Edîbi el-Câhız'ın bu hususlarda çok yerinde ve güzel tespitleri vardır. Zîra o, Türkler'in üstünlükleri adındaki kıymetli eserinde Türkler'in bu temel karakterleri hakkında şöyle demektedir;

"Türkler öyle bir millettir ki, onlar yaltaklanma, tatlı sözler, koğuculuk, yapmacık davranma, dedikodu, riyâkârlık, ümerâya karşı kibirlilik, hulefâya karşı kötülük, entrika nedir, asla bilmezler. Riyâ nedir tanımazlar, hevâ^a ve heves daha onların ahlâk ve karakterlerini bozmamıştır²⁰."

Haddizâtında, el-Câhız'ın bu yerinde sözleri onun şahsî ve samîmî duygusu olmaktan öte, aynı zamanda hilâfet ve yakın çevresindeki devlet erkânın da ortak görüşleri olmalıdır. Öyle tahmin ediyoruz ki, yukarda metin ve çevirisini verdiğimiz hadisten asıl maksad ilk fırsatta Bağdad'a getirilmiş olan bu Türkler olmalıdır. Zîra söz konusu hadisinde Hz. Peygamber, bir defasında huzurunda "Acemler" koşulurken; "Benim onlar veya onlardan bazıları ile birlikte olmam, benim için sizler ve sizlerden bazıları ile birlikte bulunmamdan daha güvencelidir," buyurmuşlardır. Her ne kadar İslâmî literatürde "el-Acem-Yabancı" veya "el-Eâcim-Yabancılar"dan maksat genellikle İranlılar veya Türkler kastedilmekte ise de, hadiste bundan asıl maksadın Türkler olduğundan hiç kimsenin ne ufak bir şüphesi olmamalıdır. Zîra, Hz. Peygamber, İran Kısraları ve Farslıları ilk Medîne yıllarından itibaren büyük bir boy hedefi olarak göstermiş ve onların yıkılıp gitmelerini istemiştir. Bu arada İranlıların, Arapları tâ ilk çağlardan beri hor ve hakir gördükleri de unutulmamalıdır.

Arapça kaynaklarda bu şekilde Bağdad'a gelen bu Türkler, genellikle "el-Mevâli" adıyla zikredilmektedir. Türkler'den kurulu bu Mevâli Ordu Birlikleri ile hilâfet ordusu yeni bir güç ve kuvvet kazanmıştır. Sadece ordu değil, aynı zamanda yıkılma emareleri gösteren Abbâsi hilâfeti bu kan değişikliği ile yeni bir dinamizme kavuşmuş, tekrar güçlü kuvvetli bir imparatorluk haline gelerek bütün düşmanlarına meydan okumuştur. Ne ilgi çekicidir ki, Hz. Peygamber'in yukarda metin ve çevirisini verdiğimiz söz konusu hadisinde de Türklerden "el-Mevâli" olarak bahsedilmekte ve şöyle denilmektedir:

"Allah bu ümmete mevâliden bir ordu gönderecektir. Onlar ata binmede Araplardan çok üstün ve silâh kullanmada onlardan çok daha mâhirdirler. İşte Allah bu dini onlarla yeniden güçlendirecektir."

Zîra bu Türkler sayesinde el-Mu'tasım bir çeyrek asırdan fazla bir zamandan beri İslâm dünyasını kasıp kavuran ve bugünkü komünizmin

20 el-Câhız, Fezâilü'l-Etrak, (Resâilü'l-Câhız), Tah. A.M. Harun, Mısır, 1958, I. s. 62

bir nevi babalarından biri olan Bâbek el-Hurremi'ye en ağır darbeyi indirmiş ve hilâfet ordusunun Türk asıllı kudretli generali Afşin'in emrindeki bu gözü pek, yiğit Türkler'le gelmiş geçmiş bütün Arap ve İran asıllı komutanları dize getiren bu komünist gerilla liderinin belini kırmış ve çevresini çil yavrusu gibi dağıtmıştır²¹. El-Mutasım daha sonra, bu zinde Türk ordusu ile Bizans'ın üzerine yürümüş ve Anadolu içlerine kadar gelerek Amûriye'de Bizans ordusunu büyük bir hezimeye uğratmış ve İslâmın da senelerdir bekleyen çok acı intikamını almıştır²².

Evet, el-Mutasım, yürüyen dağları andıran bu Türk ordusu ile Abbasi hilâfetini kendi iç kargaşa ve fitnelere yüzünden dağılıp gitmekten kurtarmış, geniş imparatorluk hudutları içinde emniyet, asâyiş, birlik ve dirlik sağlamış, daha sonra da İslâm hilâfetinin can düşmanı olan Bizans İmparatorluğunun başına bir demir yumruk gibi inerek İslâmı aziz ve bahtiyar etmiştir. Nitekim Bizans üzerine sevk edilen ve Amûriyede Bizans'a en büyük darbeyi vuran en şanlı ordunun Türk asıllı generali Afşin'in bu peş peşe kazandığı zaferler İslâm dünyasında bir bayram havası estirmiş ve bir çok şairler bunu İslâmın bir zaferi olarak görmüşlerdir. Bu devrin meşhur şairlerinden Ebû Temmam et-Tâî, Türk kahramanlığını ve Türk cengâverliğini Afşin'in şahsında gören ve bunu İslâm namına alkışlayan bu büyük şair, onun için söylediği parlak ve uzun kasidesinin birinde şöyle demiştir:

تراه الى الهجاء اول ركب - وتحت صبر الموت اول نازل

"Görüyorsunuz ki Afşin, atını harb meydanlarına ilk süren odur.

Ölüm yağıdıran bulutların altına ilk dalan (ve harbi göğüsleyen) de odur²³."

Bir başka kasidesinde ise yine Ebû Temmam ömrünü harp meydanlarında geçiren ve peş-peşe kazandığı parlak zaferleri ile hilâfet ülkelerinde bir bayram havasını estiren bu büyük Türk generalini İslâm namına alkışlamış ve şöyle demiştir:

لم يقر هذا السيف هذا الصبر في هجاء الاعز هذا الدين
فسيشارك الاسلام ما اوليته واده عنه بالوفاء ضمير

"Harp meydanlarında durmadan çekilen bu kılıç bu sabır (ve metanet) sadece bu dini yüceltmek içindir.

21 Et-Taberî, IX, s. 23, 27, 51, 55; İbnü'l-Esir, VI, s. 447, 449,, 477, El-Belhî, Kitabü'l-Bed' ve't-Tarih, VI, s. 115-116

22 Et-Taberî, IX, 57, 75, İbnü'l-Esir, 480-489

23 Ebî Temmâm, Dîvan'ü Ebî Tammam, Tah. A. Azzam, Mısır, 1951, III, s. 79

İslam Dini, (ve bütün müslümanlar) şimdi kazandığın bu zaferlerden dolayı sana şükranlarını sunuyor. Ancak, Allah sonra vaad ettiği mükafatı (mutlaka) verecektir²⁴."

Yine o devrin şairlerinden biri olan Hüseyin ez-Zahhak ise Afşin için şöyle demiştir:

أنا الأفشين سيف الله
قد آتاه بكف العتيم

"Afşin'e gelince; şüphesiz o, yüce Allah'ın el-Mutasımın avuçları arasında sunduğu sanki kınından sıyrılmış Allah'ın bir kılıncıdır²⁵."

Bütün bu gelişmeler belki de bir misal olmak üzere sunduğumuz ve kudretli Türk generali Afşin'in şahsında Türklerin İslâm dini-aziz olması için yaptıkları yüce hizmetleri için söylenmiş bu güzel ve manalı kasideler bizim yukarıda metin ve çevirisini verdiğimiz hadisin genel muhtevasıyla ne de güzel bir uyum içindedir. Zira büyük hadis otoritelerinden İbn Mâce'nin, altı büyük hadis kitabından biri olan "es-Sünen" adındaki eserinde kaydettiği bir hadiste de Hz. Peygamber; fitne ve fesâdın çoğaldığı, işlerin çığırından çıktığı bir devirde Allah (cc)'ın bu ümmete mevâliden bir ordu göndereceğini ve bunların ata binmede Araplardan çok üstün, silâh kullanmada onlardan çok daha mahir olduklarını, Allah'ın bu dini onlarla yeniden güçlendireceğini bir ilâhi tebşir olarak haber vermiş ve haber verdiği gibide çıkmıştır²⁶.

İlk devirlerden itibaren büyük ölçüde Abbasî halifelerinin destek ve himayesine mazhar olan bu Türklerin zamanla Abbasî toplumunda varlık ve nüfuzları çok derin boyutlara ulaşmıştır. O kadar ki Abbasî halifelerinin iktidarda kalmaları, hatta hayatları tamamen bu Türklerin insaf ve merhametine kalmıştı. Türklerin zamanla devlet ve hükümet nezdindeki güç ve kudretleri, hatta bir dereceye kadar baskıların öylesine artmıştı ki, artık halifeler onların temel istek ve arzularının dışında pek fazla bir şey yapamaz bir hale gelmişlerdir. Büyük İslâm Tarihçisi el-Mesûdî'nin kaydettiğine göre bir Arap şair bu durumu vurgularken şöyle demiştir:

أصبح الترك مالكي الأمر
والعالم ما بين صامع وطبع

"Artık Türkler herşeye hakim ve sahip oldular. Diğer bütün insanlara onların emirlerini dinlemek ve arzularına boyun eğmekten başka bir şey kalmadı²⁷."

24 Ebi Temmâm, III, s. 18

25 Bu şiirler hakkında geniş bilgi için bkz, Kitapçı, Z. Orta Doğuda Türk Askerî Varlığının İlk Zuhuru, İstanbul, 1987, s. 10-15

26 İbn Mâce, II, s. 1370

27 el-Mesudî, Mûruc, IV, s. 203

Bu bir diğer ifâde ile halifenin yasama ve yürütme yetkisinin tamamen bu Bağdadlı ilk Türklerin eline geçmesi ve halifenin sadece Türklerin isteklerini yerine getiren şekli bir kimse haline gelmeli idi. Hadislerde de bu durum bütün açıklığı ile vurgulanmaktadır.

Gerçekte, Hz. Peygamberin çeşitli kanallardan bize kadar gelen bir kısım hadislerinde, İslâm hilâfetinin hem de kesin bir şekilde Türklerin eline geçeceğini mülk ve saltanatı, Arapların elinden ilk defa bu Türklerin çekip alacaklarını beyan buyurması ve Türkleri buna ehil görmesi İslâm tarihinin en büyük olaylarından biridir. Zira, hilâfet gerçek İslâm Devletinin onsuz düşünülemediği tek müessesedir. Başka bir alternatifi de yoktur. Hz. Peygamberin kendi makamıdır. Daha sonra bu makama sıra ile Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gelmişlerdir. Onlardan sonra hilâfet Emevilere, sonrada Abbâsilere geçmiştir ki; bunların hepsi şerefli Arap aileleridir. Bu bakımdan İslâm hilâfetinin en sonunda, hem de bir çok hadislerde Türkler'e geçeceğini bildirilmesi bozkır Türklerinin buna aday olarak gösterilmesi, Hz. Peygamber'in hadislerinin dışında inanılması zor bir durumdur. Mamâfih bu konudaki hadisler dikkatli bir şekilde incelendiğinde bu büyük oluşumun tam ve mükemmel manada bazı merhalelerden sonra ancak mümkün olacağı anlaşılmaktadır. Bu da hilâfetin Türkler'e geçmesinin zannedildiği kadar kolay bir şekilde gerçekleşmediği keyfiyettir. Çünkü, hilâfetin Türkler'e geçmesinde birinci merhalede Bağdad'a gelen ilk Türkler, II. merhalede Selçuklu Türkleri, üçüncü ve son merhalede ise Osmanlı Türkleri devreye girecek ve ondan sonra tam ve kâmil mânada İslâm hilâfeti Türklerin eline geçmiş olacaktır. Şimdi biz kısaca hadislerin ışığında bu merhaleleri izah etmeye çalışalım. Şöyle ki:

Birinci Merhale: Hadislerin zâhiri manalarından anlaşıldığına göre, Türkler bu ilk merhalede Abbâsi hilâfetinde büyük bir varlık haline gelecekler ve Abbâsi Hilâfetinin dizginleri onların eline geçecektir. Her ne kadar halife resmi ve isim mânada hâlâ Arapların elinde ise de şekli mânada Türklerin eline geçecek, diğer bir ifâde ile Türkler, hâlifeler üzerine kurmayı başardıkları ağır baskı ile onlara her türlü tasarrufu yaptırmaya muvaffak olacaktır. Bunlar, el-Mutasım'ın çağrısına uyarak Bağdad'a gelen ve hilâfet ordusunun ana unsuru olan Bağdadlı ilk Türklerdir. Nitekim Hz. Peygamber bu meselede onlarla ilgili olarak şöyle buyurmuşlardır:

"Mülk diğer bir ifâdeye göre hilâfet, kırmızı benizli kimseler, öyle ki onların yüzü örs-üstünde dövülmüş ve derilerle kılıflı kalkanlar gibi sağlam bu insanlar onlara galebe edinceye kadar, benim evlâdlarım (yani Abbasiler)in elinde kalacaktır. (Artık bundan sonra hilâfet Türklerin eline geçmiş olur."

İkinci Merhale: Abbâsi hilâfetinin şekli ve resmî sıfatını kaybederek sadece ismi bir hale gelmesi onun "yasama" ve "yürütme", eskilerin tabiri

ile teşri ve icrâi yetkilerinin tamamen Türklerin eline geçmesi ve Abbâsi halifelerinin ümmetin sadece dini manada ismen bir temsilcisi haline gelmesidir. Nitekim bu manaya işaret eden bir kısım hadislerinde ise, Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır:

"Türlere dokunmayınız. Zira ümmetimin elinden mülk ve saltanat nimetini ilk defa bu Kantura Oğulları alacaklardır".

Bundan bize göre maksad (Allahü ve Rasülühüa'lem) Selçuklu Türkleri ve onları devlet kuran güçlü bir varlık haline getiren stepler fatihi Tuğrul Bey olmalıdır. Bilindiği gibi Abbâsi Halifesi el-Kâim Biemrillâh 1058 yılında Bağdad'da askerî ve dinî manada yaptığı büyük bir merasimle resmi hilâfet haklarının hepsini bu Türk Sultanı Tuğrul Bey'e bırakmış ve kendisi ismi manada İslâm ümmetinin dinî bir başkanı olmuştur. Böylece bu hadisin hükmü de ortaya çıkmış oluyordu. Büyük Selçuklular devrinde Türklerin Abbâsi hilâfetine fiili olarak el koymaya çalışmaları ve hele hele Sultanın Melikşah'ın, Halifeyi Bağdad'ı terke zorlaması küçük Türk prensi Caferi Selçuklu Türklerinin halife olarak ilân etmeye kalkışmaları, üzerinde durduğumuz bu hadislerin manasını şaşılacak derecede doğrulamaktadır.

Üçüncü Merhale ise: İslâm hilâfetinin hem şekli hem resmî ve hem de ismi olarak Arapların elinden çıkması ve tamamen Türklerin eline geçmesidir. Bu manaya işaret eden bir hadisinde Hz. Peygamber:

أخذ ما يملك أمراء امتي بنو قنطوراء

"Ümmetimin emirliği İslâm hilâfeti, en sonunda Kantura Oğullarının eline geçecektir" buyurmuşlardır. Bundan maksat bir kısım Osmanlı âlimlerinin de işaret ettiği gibi Osmanlı Türkleridir. Hz. Peygamberin özel teveccüh ve iltifâtına mazhar olan Osmanlı Türkleri, özellikle heybeti dünyayı dolduran kudretli Osmanlı Sultanı, Yavuz Sultan Selim Han'ın, Hz. Peygamber'in manevî daveti üzerine Mısırı fethetmesi (1517) ve Abbâsi halifesinin son temsilcisinin bütün halifelik haklarını Türk Sultanına devretmesi ile, İslâm hilâfeti tam ve kâmil manada Osmanlı Türklerinin eline geçmiş oluyordu. Bu konular üzerinde başka bir araştırmamızda "Hz. Peygamber'in Hadislerinde Osmanlı Türkleri bölümünde bir kere daha durulacak, bu hadislerin tarihi olaylarla mukayesesi yanısıra çok geniş bir değerlendirmesi yapılacaktır. Evet biz yine Abbasiler devri yani el-Mutasım'a döneelim ve bu devrin gelişmelerini konumuz açısından izah etmeye çalışalım.

El-Mutasım'ın Türkler'e karşı gösterdiği bu aşırı ilgiyi bir türlü çekemeyen Araplar ve İranlılar, başta el-Mutasım olmak üzere değerli Türk komutanlar ve devlet adamları aleyhine büyük bir kampanya başlatmışlardır. Bunların arasında o devrin büyük şairi Dibal-El-Huzai de vardır. Alevi şair el-Mutasım'a olan kin ve gayzını şu şekilde ifade etmiştir:

وقام امام لم يكن ذا هداية - فليس له دين وليس له لب
 ملوك بني العباس في الكعب سبعة - ولم تأتينا عن ثامن لهم كتب
 كذلك اهل الكهف في الكهف سبعة - خياراً اذ اعدوا وثامتهم كلب
 واني لأعلى كلبهم عنك رفة - لانك ذو ذنب وليس لهم ذنب
 لقد ضاع امر الناس اذ ساس ملكهم - وصيف واستاس وقد عظم الكرب
 وهمك تركي عليه مهانة - فانت له ام وانت له اب

"Başımıza bir halife (El-Mu'tasım) geldi. (Gel gör ki) o, doğru yolda olmadığı gibi, onun ne dini, ne de akli vardır.

Abbasiler'in gerçek halifeleri kitaplarda yedi kişidir. Bize daha onların kitaplarında yazıldığı üzere sekizinci (bir halife) gelmemiştir.

Ashab-ı Kehf'de işte böyledir. Sayıldıklarında en hayırlıları yedi kişi idiler. Onların sekizincileri ise bir köpek idi.

Bana göre onların köpeği bile senden daha yücedir. Zîra senin (bir sürü) kuyruğun (Türkler) vardır. Onların hiç olmazsa böyle kuyruğu yoktu.

Halkın işleri Vasîf ve Esnas tarafından yürütüldüğü için (her şey) yüz üstü kaldı. (Üstelik) hoşnutsuzluklar da aldı, yürüdü.

(Artık) sen, o hor hakîr Türkler'den başka kimseyi düşünmez oldun. Sen, onların sanki hem anası, hem de babası oldun²⁸."

El-Câhız'a gelince işte o böyle karışık bir atmosfer içinde yetişmiştir. Arap, Yunan, Fars kültürü yanında Türk sosyal hayatı ve kültürüne de önem vermiş ve bu hususta çok daha iler giderek, **فضائل الأتراك** "Türkler'in Faziletleri" adında bir gün bile elden düşmeyen bir kitap yazmıştır²⁹.

El-Mutasım'ın Türkler'e karşı olan bu aşırı ilgi ve sevgisi dolayısıyla hilâfet merkezinde havanın gittikçe elektriklendiğini ve yüksek seviyeli Arap komutanlarının el-Mutasım'ı devirmek ve Türk varlığını ezmek için büyük komplolar hazırladıklarını gören devrin gerçekten de kudretli ve şöhretli yazarı El-Câhız, bütün gücü ile etrafı yatıştırmaya ve gerginleşen havayı yumuşatmaya çalışmıştır. Onun bu hususta gösterdiği gayret ve samîmiyetin meyvesi bugün bize kadar ulaşan o meşhur kitabı olmuştur. O, bu tutumu ile bugünün çok müessir gazetecisini, baş makale yazarını andırmaktadır.

El-Câhız, ateşli üslûbu, kudretli kalemi ve kuvvetli mantığı ile bu fesat gürûhunun karşısına dikilmiş ve bütün gücü ile Türkler'i müdafaa etmiş

28 Divân Dî'bal El-Huzâhî, Dımışk, s. 234. Şiirde geçen "Vasîf" ve "Esnas" Mutasım devrinin Türk asıllı büyük komutanlarındandır. Bir çok zaferler kazanmışlardır ve Mutasım adını yüceltmişlerdir. Bu konularda daha geniş bilgi için bkz, Kitapçı, Z., a.g.e., s. 140, 147, 160

29 el-Câhız'ın bu eseri üzerinde çeşitli çalışmalar yapıldığı gibi bir çok yabancı dillere de çevrilmiştir. Arapça bir çok baskıları olmasına rağmen en son ve mükemmel bir şekilde Abdü's-Selâm M. Harun tarafından 1964 yılında "Rasailü'l-Câhız" serisinde (T. 5-86) yayınlanmıştır. Bizim çalışmalarımızda esas aldığımız da eserin bu baskısıdır. Ayrıca bizim el-Câhız ve eserlerinde Türkler, konusunda yaptığımız doktora çalışmalarında da bu risale üzerinde yeterli kadar durulmuştur. Daha önce kısmen Türkçe'ye çevrilen bu eser, en son ve mükemmel bir şekilde R. Şeşen tarafından yeniden çevrilmiş ve 1967 yılında yayınlanmıştır.

ve sonuna kadar da desteklemiştir. O üzerine yüklendiği bu müdafaa Hz. Peygamber'i yanında bulmuş ve onun hadisini en tesirli bir silah olarak kullanmıştır. Onun, diğer bir kısım müelliflerin aksine ifadesindeki canlılık, üslûbundaki samîmiyet ve berraklık aynı zamanda bu hadislere olan sarsılmaz inanç ve güvencini de yansıtmaktadır. Bakınız, o sanki çevresindeki Araplar'a meydan okurcasına ne diyor:

"Hadiste Türkler size dokunmadıkça siz de Türkler'e dokunmayınız" denilmiştir. Haddizatında bu hadis Hz. Peygamber'in bütün Araplar'a bir nevî vasiyeti mahiyetindedir. Akli selim için yol, bizim Türklerle mütareke içinde yaşamamızdır. Bir millet ki, Zülkarneyn bile bütün yeryüzüne kasırğa gibi harp ve kılınçla hakim olduktan sonra onlarla harbetmekten çekinmiş ve Türkler için;

"Onları bırakınız. Onlara Türk deyiniz" diyerek Türkler'e hiç dokunmamıştır. Şimdi siz böyle bir milleti ne zannediyorsunuz. (Onun için en doğru hareket bizim Türkler'le sulh içinde geçinmemizdir³⁰.

Bunun dışında El-Câhız'ın Türk için söylenen hadislerin mana ve maksadı hakkında da bir Arap olmasına rağmen gerçekten de cesaretli yorumları vardır. Bu yorumlar belki onun şahsına münhasır olmakla beraber, olaylara sosyal ve siyasî gelişmeler de uygun düşmektedir. O Türkler'in Abbâsî toplumundaki yerini, hilâfet ülkelerini korumaktaki dinamik tutumlarını, Abbâsî halifelerine yaptıkları büyük hizmetlerini nazarı itibara almakta, bütün bunlara rağmen Araplar'ın gerçeği görmeme ve anlamamalarındaki ısrarları karşısında hadisleri bir baz olarak kullanmakta ve şöyle demektedir:

وقد سمعتم ما جاء في سد بني قنطوراء وثمان خيولهم تحو السواد وإنما كان الحديث على وجه التهويل والتخويف بهم لجميع العرب فصاروا للإسلام مادة وجندا كنيفا وللخلفاء رقابة ومونلا رجحة حصىة وشعارا دون الدثار.

"Kantura Oğulları Seddi ve onların Iraka yürüyecek süvariler hakkındaki hadisleri (her halde) duymuşsunuzdur. Haddi zatında bu hadisler, bütün Araplar'ı Türkler'den korkutmak ve çekindirmek için söylenilmiştir. Şimdi ise onlar İslâmın maddesi özü ve kalabalık bir ordu, halifelerin koruyucusu bir sığınağı (adeta) muhkem bir kalkan (nerede ise onların) bir iç gömleği imişçesine halifelere yakın olmuşlardır³¹.

El-Câhız'ın aynı minval üzerine konuşmakta ve Abbâsî toplumundaki Türk varlığının durumu ve Türkler'in meşhur askerlik ruhuna işaret ederek bir hakikatı dile getirmekte ve şöyle demektedir:

ولم يرع بقلوب اجناد العرب مثل الترك

"(Hiç bir devirde) Arap ordularının kalplerini Türkler kadar titreten (başka bir millet) olmamıştır³².

30 el-Câhız, "a.g.e.", I, s. 76

31 El-Câhız, "a.g.e.", I, s. 76

32 El-Câhız, "a.g.e." I, s. 76

El-Câhız'ın Türkler'i savunan bu sert çıkışları o günkü Abbâsî toplumunda karma karışık ve fakat Türkler'in aleyhine olan kamu oyunu yatıştırmış ve Türkler'in lehine çok daha elverişli bir havanın doğmasına sebep olmuştur. Bundan böyle Türkler hilâfet ordusunun en önemli unsuru gözü ile bakılmış ve ordu büyük ölçüde Türkler'den teşekkül etmiştir. Yine El-Câhız'ın bu ciddi ve müessir teşebbüsü ile dir ki Türkler Abbâsî halifeleri ve saray çevrelerinde büyük bir sevgi ve saygıya mazhar olmuşlardır³³.

Türkler'in lehine olan bütün bu hayırlı gelişmeler sonucu İran askerî ve sivil aristokrasisinin önemli ölçüde beli kırılmış ve onlar her sahada yerini Türkler'e bırakmışlardır.

Abbâsîler devri (750-1258) Türkler için gerçekten de önemli devirlerdir. El-Mutasım ile Türklerin bizim bir kitabımızda çok daha ayrıntılı olarak açıkladığımız gibi, İslâm tarihi ve müslüman milletlerin hayatında "Liderlik Devri" başlamıştır³⁴. Yaklaşık olarak üç asır süren bu devirlerde, Türk-Arap münâsebetleri bir kısım iniş ve çıkışlarla doludur. Halifeler zaman zaman bu yalın kılıç Türklerin büyük baskıları altında kalmışlardır. Ne ilgi çekicidir ki bazı İslâm alimleri Türklerle Abbâsî halifeleri arasında cereyan eden bu acı olayları yine Hz. Peygamberin "Türlere dokunmayın!" hadisinin temel doğrultusunda açıklamaya kalkmışlardır. Nitekim es-Süyûti, (öl. 1505) büyük hadis alimi, el-Mütevekkil devrindeki (847-861) üzücü olayları yorumlarken şöyle demektedir:

"Türklerin tahakkümleri el-Mütevekkil'in katli ile ilk defa ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar Hz. Peygamber'in İbn Mesud'dan rivayet etmiş olduğu Peygamber hadisini (bir mucize olarak) doğrulamaktadır. Çünkü, et-Tabarâninin güzel bir senedle kaydetmiş olduğu bu hadisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır:

Türkler size dokunmadıkça sizde sakın Türlere dokunmayın. Zira Kantura Oğulları soyundan gelen bu (Türkler), Allah'ın ümmetime verdiği mülk ve saltanatı onların elinden mutlaka çekip alacaklardır"³⁵.

Buraya kadar yaptığımız bu açıklamalarımızda Hz. Peygamberin hadislerine göre Bağdad'da ilk Türkler üzerinde durulmuş ve bu konu ile ilgili hadislerin tarih objektifinde genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bundan sonraki bir araştırmamızda ise, Hz. Peygamber'in daha sonraki gelişme ve büyük olaylar hakkındaki hadisleri üzerinde durulacak, onların Türk tarihinin büyük olayları ve bu yöndeki gelişmeler açısından genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

33 Kitapçı, Z., et-Türk fi Müellefât el-Câhız, s. 77, Hatta bazı Arap şairlerinde bu Türkler'i övmüşlerdir.

34 Kitapçı, Z., Yeni İslâm Tarihi ve Türkler, s. 70, Türklerin İslâm Tarihindeki devirleri bizim yeni tasnifimize göre üçe ayrılmaktadır;

I. Pasif Devirler; (642-833)

II. Aktif Devirler; (833-1058)

III. Liderli Devirler; (1058-1924).

35 es-Süyûti, Tarihü'l-Hulefa, s. 24